

Anarhistička biblioteka
Anti-Copyright

Za definiciju novih gazdi

Amedeo Bertolo

Amedeo Bertolo
Za definiciju novih gazdi
1979

Prevod: Olga Grlić. Izvor prevoda: časopis Vidici, br. 229, 1984, str.
37-52. Prevedeno iz: *Les nouveaux patrons*, Interrogations,
Editions Noir, Geneve 1979. Online izvor: old.kontra-punkt.info

anarhisticka-biblioteka.net

1979

Sadržaj

1.	5
2.	6
3.	6
4.	7
5.	8
6.	9
7.	11
8.	13
9.	14
10.	15
11.	17
12.	19
13.	20
14.	21
15.	22
16.	23
17.	25
18.	26
19.	27
20.	28

društva bez robova i bez gospodara. Kako samoupravljanje ne bi postalo tko zna koja po redu prerusena tehnobirokratska vladavina, potrebno je da njegovi sadržaji i oblici budu svjesno antibirokratski i antitehnokratski.

koji na takav način ostvaruju manje ili više savršenu ličnu emancipaciju. Vjerujući (u većini slučajeva) da djeluju u prilog klasnoj emancipaciji, ti bivši radnici prelaze, u stvari, u srednji sloj, a zatim i u vladajuću klasu (ako stignu do pozicija moći) na isti način - *mutatis mutandis* - kao što bivši radnik koji počinje raditi za svoj račun postaje mali gazda, a zatim samo gazda. Ovdje također pripadnost klasi ne određuje socijalno porijeklo, nego funkcija u društvu.

20.

Pokušali smo u grubim crtama zacrtati koherentni okvir definicije novih gospodara s ideološkim i metodološkim premisama koje smo ranije izložili. Razumljivo je samo po sebi da nas definicija ne može zadovoljiti ako ispunjava samo potrebu za apstraktnom klasifikacijom društva, već je potrebno da bude funkcionalna i u teorijskoj i praktičnoj kritici dominacije i eksploatacije.

Bilo je i još uvijek je potrebno da proleter i u buržujima vide neprijatelja kojeg treba ukloniti, a u kapitalističkom sistemu sredstvo dominacije i eksploatacije koje treba uništiti. Međutim, klasna borba ne može postati svjesna revolucionarna borba ako se jasno ne identificira tehnobirokracija kao novi klasni neprijatelj. Ili pak, ako dođe do revolucije, ona bi mogla dovesti na vlast nove gospodare, odgoditi pokret emancipacije i transformirati radnike u državne robove.

Želimo da naša analiza posluži da se iznese na vidjelo fenomen uspona novog oblika dominacije i eksploatacije koji nastaje i kroz borbe i u borbama eksploatiranih. Želimo razjasniti da je neprijatelj protiv kojeg se treba boriti birokracija, a ne ostaci buržoazije; da su rukovodioci i oni koji teže vlasti, bez obzira na boju koju javno nose, novi, stvarni ili potencijalni gospodari. Ne možemo nikoga ovladati za emancipaciju, jer ne radi se o slabosti ili prevrtljivosti drugova, nego o objektivnom mehanizmu vlasti koji je u proturječnosti s emancipacijom. Samo individualno i kolektivno samoupravljanje u borbi i u životu može biti smisleno i dostojno sredstvo i cilj

1.

Društvene znanosti su, neizbježno, mješavina objektivnih i subjektivnih elemenata. Budući da je nemoguće ukloniti subjektivni dio, možemo ga djelomično "neutralizirati" ako postanemo toga svjesni ili ako ga iznesemo, precizirajući gledište istraživača.

Navodim, dakle, da sam anarhist. Moja je namjera da proučim društvenu realnost koju odbacujem, kako bih pronašao, za sebe, za moje drugove i za socijalni pokret kojem pripadamo, najprikladnija sredstva spoznaje za transformaciju te realnosti. Uvjeren sam da je društvena jednakost poželjna te da su sloboda i jednakost dvije dimenzije jednog te istog fenomena; da bi, prema tome, vlast u svim svojim vidovima i oblicima trebala biti ukinuta - ili, što dolazi na isto, svima jednako razdijeljena.

Ovo su a-racionalne premise od kojih polazi moja analiza društvenih struktura i, u ovom slučaju, nove vladajuće klase. Osim toga, po mojem mišljenju, ako postoji ideologija koja ne predstavlja prepreku spoznaji, nego stimulira opažanje i razumijevanje fenomena poput ovog koji ovdje proučavamo, to je sigurno anarhistička ideologija. Rođen kao antikapitalistički socijalni pokret, anarhizam je od početka predstavljao najšire odbijanje i najradikalnije suprotstavljanje svim oblicima društvene nejednakosti¹: anarhistička kritika i borba usmjerene su protiv vlasti postojeće klase i, istovremeno, protiv opasnosti da druga klasa preuzme vlast nakon što ju je oborila. Nije slučajnost da se >novi gazde< spominju prvi put kod Mihaila Bakunjinca uz pojam "crvene buržoazije"². U tom je trenutku marksistička škola "predviđala" da će proturječnosti ka-

¹ "Anarhija je...globalna alternativa hijerarhijskom društvenom modelu. Modelu, a ne ovom ili onom hijerarhijskom društvu. Tako je anarhizam teorijski sistem i socijalni pokret koji se suprotstavlja svakom konkretnom hijerarhijskom društvu, njegovim vrijednostima, njegovim religioznim ideologijama ili ideologijama sa znanstvenim pretenzijama." GAF, *Un programme anarchiste*, Torino 1977, str.4.

² Vidi L. Pelicani, "La burocrazia rossa" i N. Berti, "Per una lettura attuale di Bakunin" u: Bakunin cent'anni dopo, Milano 1977.

pitalizma neizbježno dovesti do socijalizma. Moramo priznati, a da preokupacije i predviđanja anarhista ne pripišemo proročanskom daru, da gotovo opsesivna pažnja koju su anarhisti pridavali ulozi države i još šire - autoritetu, nije umanjivala objektivnost libertetske socijalne misli, već ju je pozitivno poticala.

2.

Ako isključimo mogućnost neutralnog proučavanja tako širokog i tako kompleksnog društvenog fenomena kao što je pojava novog oblika društvene vladavine, ostaju nam tri moguća subjektivna gledišta o njemu.

Prvo je stajalište onih koji promatraju i interpretiraju fenomen u egalitarističkoj perspektivi koja ne brka različite oblike društvene vladavine i ne pretpostavlja jedne drugima. To jest, to bi bilo naše stajalište. Analiza drugog stajališta ukazuje na otpor starih gazdi prema promjeni, negaciju fenomena kako bi ga se lakše uklonilo ili na prikazivanje samo njegovih negativnih i regresivnih elemenata. Ova nas pozicija najmanje zanima u mjeri u kojoj očito izražava buržoasku ideologiju. Treće stajalište sadrži sve verzije autoritarnog socijalizma - od reformističke do revolucionarne. Ono povlači i ideološko negiranje fenomena, zbog različitih razloga, ili ide sve do njegove apologije, smatrajući ga "progresivnim" ili potencijalno progresivnim. Samo neki istraživači ove škole priznaju i opisuju postojanje nove klase i ukazuju na njezinu nesocijalističku prirodu. Međutim, zbog svoje "neegalitarističke" ideologije nailaze na teške, odnosno nepremostive, prepreke za jasno razumijevanje fenomena i na kraju negiraju prirodu posebne klase tehno-birokratske vladavine.

3.

Predodžbe o društvenoj strukturi su mnogobrojne i proturječne; a to nam jasno pokazuje temeljnu važnost subjektivnih ideoloških

ti degeneraciju, nego funkcionalnu i prirodnu organsku evoluciju njihove uloge i strukture.

19.

Sindikati su također postali institucionalne "para-etatiističke" strukture za nadgledanje i vođenje klasne borbe. Oligarhijska evolucija i tehnobirokratski profesionalizam jednako su vidljivi, barem što se tiče Italije. Naravno, u zemlji kao što je Francuska, u kojoj su sukobi otvoreni i vrlo politizirani, sudjelovanje sindikata (sindikalnih aparata, razumije se) u vlasti ima drugačiju formu nego u zemljama kao što su Savezna Republika Njemačka ili Švedska u kojima je socijaldemokratska institucionalizacija klasne borbe mnogo razvijenija.

U Njemačkoj je sindikalna vlast priznata pravno-ekonomskim mehanizmom samoupravljanja u poduzećima (*Mitbestimmung*)/²⁰ koji je uveden u veliki broj poduzeća i treba se proširiti na sva poduzeća određene veličine. Zakon o suupravljanju predviđa stvaranje Nadzornih savjeta u kojima bi radnici (manuelni radnici, činovnici te inženjersko i tehničko osoblje) bili predstavljeni jednako kao i poslodavci. Tako se otvara hiljade fotelja za jednaki broj sindikalnih rukovodioca; tako se ubrzava proces diferencijacije između vlasništva i nadzora koji je osnova moći managera u privatnim poduzećima.

Zbog rastuće složenosti njihovih funkcija suodgovornosti u ekonomskim izborima (više ili manje suprotstavljenim), sindikalni rukovodioci razvijaju tehnobirokratske sposobnosti i postaju, sve očiti, novi sektor nove vladajuće klase.

Na kraju bismo još mogli dodati da je vertikalna mobilnost u aparatima "radničkih" partija i sindikata jača nego u drugim društvenim sektorima; tako se stvaraju kanali za uspon u društvu, za mnoge dinamične, sposobne i ambiciozne elemente iz radničke klase

²⁰ Vidi studiju H. Zimmermanna, "L'expérience de la cogestion en Allemagne federale", u: Interrogations 1, decembar 1974.

etatiziran), uprave privatnih oligopola imaju sve manje tipično kapitalističkih osobina, a sve više tehnobirokratskih.

18.

Političke rukovodioce možemo, s pravom, uključiti u novu tehnobirokratsku klasu, ne samo zbog toga što dijele upravljanje ekonomskom i političkom moći s drugim sektorima tehnobirokracije i velikim kapitalom, već i zbog uloge koju, u dogovoru sa sindikatima, imaju u vođenju socijalnih konflikata. U kompleksnim društvima razvijenog kapitalizma, ovaj oblik nadzora nad ljudima (građanima kao i proizvođačima) ima temeljnu važnost. Centri ove moći su službeni organi, ali i aparati partije na vlasti ili u opoziciji. Nakon klasične analize Roberta Mihelsa¹⁹, oligarhijska priroda političkih partija nije bila ozbiljnije stavljena u pitanje. Pa ma koliko demokratski bio postupak nominacije za vodeća mjesta, ma kako bile slobodne rasprave unutar partije, njezina hijerarhijska priroda čini da se gotovo sve odluke donose u ograničenom krugu visokih funkcionera, da je mobilnost rukovodilaca slaba, osobito na najvišim položajima te da oni koji do njih dođu teže da ostanu doživotno.

Dokaz tehnobirokratske uloge političkih rukovodilaca je prisutnost profesionalnih političara u rukovodstvu partijskih organa. Većinom su fakultetski obrazovani i "bave se tim poslom" od početka svog aktivnog života. Čak je i u partiji kao što je Komunistička partija Italije u kojoj je broj radnika u članstvu vrlo velik, jedno ispitivanje iz 1965. godine otkrilo da je više od polovine od 500 ispitanih rukovodilaca bilo na fakultetima. Ovaj omjer (koji je u vrhovima demokršćana do 89,9%) je odonda samo porastao. Partije (paradoksnost je da radničke partije više nego ostale) postaju sve više birokratske institucije u kojima se "gradi karijera". U ovome ne treba promatra-

¹⁹ R. Michels, *Sociologia del partito politico*, Bologna 1966. (ponovno izdanje).

elemenata u društvenim znanostima. Između društvene stvarnosti i predodžbe o njoj umeće se ideološki filter koji se očituje u izboru termina i njihovoj sposobnosti da izazivaju emocije ili asocijacije. Prisjetimo se samo ogromne evokacijske i emocionalne snage termina "društvena klasa". Dodajmo, kao prilog terminološkoj zbrci, često brkanje pojmova i nesvjesne aproksimacije - no to je ovdje sporedno.

Onaj tko se odvaži u takav terminološki labirint i uhvati se u koštac s klasama, državama, redovima, pseudoklasama, potklasama, slojevima, elitama...morat će, uz određeni napor, pojednostaviti svijet predodžbi o društvu odvajajući pojmove i identificirajući one koje pokrivaju termini. Zatim će pronaći malen broj modela za interpretaciju, osobito ako razmatra suvremenu društvenu stvarnost.

4.

Najpoznatiji, najstariji i najrašireniji model interpretacije je dihotomija ili bipolarnost koja dijeli društvo na dvije klase. Ova distinkcija nalazi odgovarajuće pojmove i u narodnoj svijesti (bogati i siromašni, oni koji upravljaju i oni kojima se upravlja, oni koji zapovijedaju i oni koji slušaju), a nalazimo je i kod brojnih mislilaca od Platona³ pa do naših dana. Najbogatije je izražena kod Marksa⁴. U toj su shemi dvije klase (dva društvena pola) istovremeno povezane i suprotstavljene zbog antagonističkih interesa. Zbog toga se pažnja usmjerava na ono što se smatra temeljnom proturječnosti, a prelazi se, namjerno ili ne, preko sekundarnih društvenih podjela i proturječnosti (ili onih koje se takvima smatraju). Ova se shema nudi, bez sumnje, za analitičku i operativnu upotrebu revolucionarima koji pomoću simplifikacije pojmova, žele identificirati anta-

³ "Svaki narod, ma koliko mali bio, dijeli se na dva naroda, narod siromašnih i narod bogatih, koji međusobno ratuju."

⁴ U stvari, Marks koristi nekoliko shema klasa, ali u glavnini njegovih djela i u djelima epigona dominira bipolarna shema buržoazija - proletarijat.

gonizam na koji se treba pozvati kako bi se ojačala "klasna svijest" eksploatiranog i podjarmljenog "pola". Ograničenja i opasna dvoznačnost ove sheme očita je u njezinoj marksističkoj verziji koja brka u jednom i jedinstvenom mehanizmu dva oblika antagonizma i klasne borbe koji su bitno različiti: između onih koji vladaju i onih kojima vladaju (gospodari i robovi, feudalci i kmetovi, buržuji i proletarijat) te između onih koji su na vlasti i onih koji žele do nje doći, između starih i novih gospodara.

Marksizam tvrdi da će socijalizam neizbježno prevazići kapitalističke proturječnosti na kraju povijesti klasnih borbi, na kraju prethistorije čovječanstva. Osim mehaničkog odnosa ovdje nalazimo i opsjenu: serija borbi drugog tipa (slijed vladajućih klasa) završava borbom prvog tipa, budući da je "posljednja" eksploatirana klasa, industrijski proletarijat, bila obdarena izuzetnim palingenetskim regenerativnim osobinama. Konkretno govoreći, bipolarna shema, ili u najmanju ruku njezina marksistička verzija, izgubila je korisnost koju je mogla imati kao sredstvo za razumijevanje kapitalističkog načina vladavine i eksploatacije te se sve jasnije pokazuje mogućnost primjene tog modela na dinamiku razvijenog kapitalizma i još manje na postkapitalističku stvarnost. Umjesto da razjašnjava događaje, ova shema čini situaciju nerazumljivom i tako postaje - svjesno ili nesvjesno - ideološko sredstvo mistifikacije novih gospodara.

5.

Ako shema s dvije klase koje su definirane međusobnim suprotstavljanjem najjasnije ukazuje na važnost konfliktualne podjele na klase, tada je suprotna tendencija, koja se sastoji od maskiranja, ublaživanja i brkanja antagonizma u društvu, očita u stupnjevitim interpretacijama koje se, najčešće, koriste u američkoj sociologiji. Na društvo se gleda kao na superponirane slojeve (tri, četiri, šest, sto, beskonačan broj) koji su definirani pomoću više parametara (bogatstvo, prestiž, itd.). Na kraju, ovakvim načinom prikazivanja

17.

Način na koji se javni sektor miješa s privatnim, kažimo, teško je uočljiv, a društvena predodžba o državnom manageru mješa se, u graničnom području državnih participacija, sa slikom managera velikih kapitalističkih poduzeća. Ovaj posljednji koji upravlja ekonomskom moći i više nije njezino sredstvo, javlja se nakon podvajanja vlasništva i nadzora u velikim oligopolima. "Na čelu najvećih društava nalazimo managere i rukovodioce koji svoj položaj ne zahvaljuju vlasništvu, nego nominaciji i kooptaciji; ova tendencija nije jedinstvena, ali je vrlo jasna i sigurno ireverzibilna."¹⁸

Poplava marksističke literature na ovu temu pokazuje veliku umješnost i skolastičku suptilnost, razlikujući ili brkajući, prema dijalektičkim potrebama, pravno i ekonomsko vlasništvo, vlasništvo i posjedovanje te individualno, udruženo ili klasno vlasništvo. Sve ovo treba poslužiti kao dokaz da manageri nisu novi gospodari. Istina je da za prisvajanje viška rada služe mehanizmi kapitalističkog tipa, to nitko ne negira. Međutim, novi gospodari su ipak radikalno drukčiji od kapitalističkih poduzetnika, u osnovama svoje moći i po načinu individualnog i klasnog prisvajanja svog dijela viška. Ovo određuje, barem kao tendenciju, suprotstavljanje njihovih interesa interesima kapitalističke buržoazije i proletarijata. Nije slučajnost da su se analize novih gazdi pojavile najpre u Sjedinjenim Državama u kojima oni, uz razvijanje državne intervencije, predstavljaju jedno od mjesta formiranja tehnobirokratske ekonomske moći. U tim analizama otkrivena je, na najvišoj razini, vrlo jasna horizontalna mobilnost između managera privatnih poduzeća i vrhova političkog i administrativnog aparata.

U Italiji, naprotiv, čini se da je ova kategorija slabo razvijena u usporedbi s fenomenom državnih managera. Iako, zbog sve uže međuzavisnosti između velikog privatnog kapitala, političke moći i javnog sektora (osobito u kreditnom sektoru koji je potpuno

¹⁸ R. Miliband, *Lo stato nella società capitalista*, Bari 1974. (za talijanski prijevod).

rokrata, izraz miješanja političkog i ekonomskog i dinamičkog stanja kapitalističkih i postkapitalističkih elemenata. Ova "državna buržoazija" kako se odnedavno naziva (a taj je termin ovdje prikladniji nego u slučaju sovjetskih rukovodilaca), ima u Italiji značajan dio moći i troši dobar dio društvenog viška. Njihove visoke plaće, jednake ili veće od plaće managera u privatnom sektoru, proizlaze ne samo direktno iz viška rada radnika u državnim poduzećima i tvrtkama nego ponekad i iz viška rada radnika u privatnom sektoru koji se u vidu poreza oduzima od kapitalističkog profita i prenosi dijelom na javni sektor i njegove managere posredstvom dotacija, izravnavanja bilanci, itd.

Uočili smo veze između visokih birokrata i managera u administrativnim i nadzornim organima javnih poduzeća. Još više iznenađuje prisustvo tih istih državnih managera u administrativnim savjetima raznih poduzeća i grupa. Ovome treba pripisati činjenicu da se karijera državnog managera odvija najčešće unutar samog javnog poduzeća (s ograničenom mobilnošću prema visokoj birokraciji ili privatnim poduzećima), u uskoj vezi s političkom elitom, prije svega s demokršćanima. To su elementi koji učvršćuju i ujedinjuju društvenu grupu koja je relativno kompaktna i homogena uprkos suparništvu osoba i klanova.

Od ostalih zemalja razvijenog kapitalizma samo Austrija nadmašuje Italiju po relativnoj težini javnog sektora u ekonomiji¹⁷. Nijedna druga zemlja im nije blizu. Pa ipak svugdje, a osobito u Evropi, očito je dugoročna tendencija koju ne možemo osporavati: rastuća važnost jednog sektora i tehnobirokratskih kategorija, iako još nije jasno koji će model prevagnuti, talijanski način participacije ili nacionalizacija.

¹⁷ Prema Stoffaes-Victorri (Nationalisations Pariz 1977, str.164) aktivna populacija zaposlena u javnom sektoru u odnosu na čitavu industriju iznosi 45% u Austriji, 30% u Italiji, 20% u Švedskoj, 15% u Saveznoj Republici Njemačkoj.

društva dolazi se do "definicije" društva bez klasa, a da se pritom ne negira ono što se ne može ignorirati - nejednakost. Zanimljivo je da shemu društva bez klasa i s nejednakostima primjenjuju na američko ili na sovjetsko društvo sociolozi koji brane jedno ili drugo. Ovdje dolazimo do granica znanosti i prelazimo u pravu ideologiju koja opravdava.

Kao alternativu pojmu i terminu vladajuća klasa, krajem prošlog stoljeća pojavili su se u terminološkom i pojmovnom aparatu, *elita* i *politička klasa*. Ove ekvivalentne kategorije i sociološki model koji im odgovara (prema autorima to je posebna verzija bipolarne sheme ili stratifikacija bez klasa) relativno su zanimljive. Prije svega, kao ideološko opravdanje društvene hijerarhije⁵, mogu se također primijeniti i primenjuju se na fenomen novih gazdi. Osim toga, kritičko čitanje teorije elita daje nam mogućnost da obogatimo i upotpunimo naše shvaćanje mehanizama vlasti, a osobito političke i birokratske vlasti.

6.

Koji je, dakle, iz naše ideološke perspektive, najkorisniji model interpretacije za spoznavanje i razumijevanje suvremene stvarnosti kako bismo razotkrili mehanizme dominacije i eksploatacije, predvidjeli njihovu dinamiku i intervenirali tako da konflikte u društvu transformiramo u egalitarnu i libertetsku borbu?

Vjerujemo da smo to pronašli u modelu koji polazi od bipolarne sheme koja je obogaćena i modificirana tako da se prevaziđu njezina ograničenja i dvoznačnost; u modelu u kojem su superponirani uz bipolarnu shemu *dvostruki* antagonizam, s jedne strane između onih koji vladaju i onih kojima se vlada, a s druge između onih koji vladaju i onih koji teže vlasti. Na ovaj način u historijskim periodima u kojima postoji intezivna društvena dinamika, nalazimo

⁵ To je škola Pareta, Michelsa i ostalih, uz časn izuzetak C. Wrighta Millsa (The Power Elite) koji prije svega želi ukazati na nepriznavanje društvenih klasa u američkoj sociologiji.

tri osnovne klase: dvije klase u borbi za vlast i jednu u borbi protiv vlasti. Upravo to se događa u epohi u kojoj živimo.

(U kompleksnoj strukturi kao što je industrijsko društvo podjela na klase je udvostručena potpodjelom na slojeve. Od temelja do vrha postoji prividno neprekinuti slijed intermedijalnih slojeva koji ne predstavljaju društvene klase jer među njima nema antagonizama, ali čiju mobilnost koče barijere među klasama.)

Po kojim kriterijima treba definirati te dvije ili tri osnovne klase u ovom modelu interpretacije? Pripadnost jednoj klasi određena je mjestom u *hijerarhijskoj podjeli društvenog rada*⁶ u odnosu na vlast koju to mjesto podrazumijeva: to znači, prema tome da li to mjesto podrazumijeva korištenje vlasti (vladajuća klasa) ili podređivanje vlasti (podjarmljena klasa). Jasno je samo po sebi da ne mislimo da vlast jest ili može biti podijeljena stupnjevito: iako je slojevita, *kondenzira se* (bilo da je neko vrši ili podnosi) u određenim zonama društva. Kao što smo vidjeli, u stratifikaciji piramide nalazimo kvalitativni diskontinuitet, kao što i u duginom spektru kromatska prizma ne sprečava određivanje osnovnih boja.

Prihvatanje kriterija "vlasti" (ili "autoriteta") može izgledati kao ideološki izbor. To je možda istina. Ipak mi se čini da u ovom slučaju ideološka inspiracija ne vrši pritisak na znanstvenu strogost. Naprotiv, čini mi se da je ovaj kriterij koristan ne samo subjektivno, za egalitarnu i libertetsku analizu, već i objektivno, kao opća teorija društvene nejednakosti, te da ga se može primijeniti na najrazličitije socijalne kontekste, od "azijatskih društava" do kapitalizma, od feudalizma do postkapitalističkih društava, iako svako od ovih društava predstavlja, naravno, posebne načine i mehanizme. Prepoznati stalne strukture u odnosima dominacije i eksploatacije je, po mojem mišljenju, za znanost mnogo važnije nego otkrivanje onoga što se razlikuje od jednog do drugog.

⁶ Ova nam se definicija čini boljom od "društvene podjele rada" jer nije dvoznačna i proširuje pojam rada na sve društveno značajne aktivnosti u određenom ekonomskom, političkom ili kulturnom kontekstu.

skoj) prati rastuća društvena važnost viših oficira oružanih snaga. Od sredstava moći visoke vojne i policijske hijerarhije postaju *mjes-ta* moći, mjesta čija relativna važnost raste, osobito u američkoj imperijalnoj metropoli gdje vojska ne predstavlja samo ravnotežu vojnoj sili sovjetske imperije, nego osigurava unutarnji javni red, osobito u perifernim zonama imperije. Tako, u Sjedinjenim Državama više nego u bilo kojoj zemlji razvijenog kapitalizma, visoka vojna uprava pokazuje tehnobirokratske osobine te se ponaša kao partner managerske elite u onome što se naziva vojno-industrijski kompleks.

U Sjedinjenim Državama nalazimo i najveću mobilnost između vojnih i managerskih funkcija. U ostalim zemljama, a osobito u Italiji, visoka vojna hijerarhija ima, prije svega, birokratske karakteristike i njihov relativni dio moći nije veći od bilo kojeg sektora administrativne birokracije. S druge strane, za razliku od administrativnih rukovodilaca, visoki oficiri čine grupu s osobinama države, strogo institucionaliziranu i zatvorenu društvenu grupu.

16.

Između privatnih poduzeća i države nalazi se čitav sektor javnih poduzeća koja su, s jedne strane, povezana s državnom administracijom u užem smislu, između ostalog posredstvom različitih administrativnih instanci koje su istovremeno birokracije i poduzeća i koja se, s druge strane, pomoću formula državne participacije, neprimjetno osnivaju u privatnom sektoru ekonomije. Osobine i sposobnosti novih gazdi u ovom sektoru, rukovodilaca javnih poduzeća, na pola su puta između visokih birokrata i managera privatnih poduzeća.

Vežu između visoke birokracije i rukovodilaca javnih poduzeća, što se tiče Italije, pojačava praksa visokih birokrata da gomilaju zaduženja te da sudjeluju u upravnim odborima javnih poduzeća. Uprkos toj vezi, unutar javnih poduzeća javlja se figura rukovodioca s drugačijim osobinama. Figura koja je, više od ostalih tehnobi-

šoj razini državni funkcioneri nisu, kako ih se prikazuje u prevaziđenom klišeju, više literati nego znanstvenici, a niti manje ili više zastupljeni administrativci. Imaju prilično značajnu moć odlučivanja, prije svega političku, a ponekad i ekonomsku; prema svojim kompetencijama. Značajno je da u Italiji "upravna karijera"¹⁵ predstavlja zatvorenu kategoriju u koju se gotovo nikada ne može ući iz nižih slojeva hijerarhije.

U Francuskoj gotovo cijela administrativna elita dolazi iz ENA-e ili Politehničke škole, visokih para-univerzitetskih škola koje su vrlo selektivne i koje primaju studente prema meritokratskim kriterijima koji daju prednost studentima višeg socijalnog porekla, ali prihvaća i talentirane elemente iz nižih slojeva. Ovakva školska formacija čini visoku francusku birokraciju homogenom i efikasnom, njena moć je važna kao i mobilnost prema upravama velikih privatnih poduzeća¹⁶. Ovaj fenomen u Italiji gotovo i ne postoji zbog nedovoljne pripremljenosti i sposobnosti buržoazije te zbog postojanja prostrane tampon-zone između države i privatnih poduzeća koju čine poduzeća sa sudjelovanjem države. Možemo ustanoviti jednosmjernu mobilnost prema toj zoni kao i stalnu prisutnost visokih funkcionera u administrativnim savjetima javnih poduzeća.

15.

Na najvišoj hijerarhijskoj razini oružanih snaga nalazimo drugi tip tehnobirokrata. U čitavoj društvenoj strukturi moć se osniva na monopolu sile. Policija i vojska su institucionalizirane strukture organiziranog nasilja, a prva je posebno izvedena iz druge. Normalno je da razvoj kapitalizma prema povezivanju moći (a to znači prema prevazilaženju podređenosti političke i vojne moći ekonom-

¹⁵ U Italiji je izbrojano 30 000 visokih funkcionera na rukovodećim mjestima (prema 3000 u Velikoj Britaniji, na primjer), a to podsjeća na neke Južnoameričke republike u kojima su generali brojniji od podoficira.

¹⁶ Vidi, npr. P. Birnbaum, *Les sommets de l'Etat*, Pariz 1977. i *La classe dirigeante française*, Pariz 1978.

7.

U poslednjih pola stoljeća u čitavom je svijetu došlo do značajnih transformacija u području ekonomije i politike. Ove transformacije odražavaju, po mom mišljenju, promjenu u klasnoj strukturi, u oblicima društvene vladavine i, osobito, u ekonomskim odnosima i oblicima eksploatacije.

Trećina čovječanstva živi u oblicima koji se smatraju socijalističkim, u kojima je privatno vlasništvo nad sredstvima za proizvodnju zamijenjeno državnim vlasništvom i u kojima je plan zamijenio tržište. Tako su nestale dvije osnovne kategorije kapitalizma. U kapitalističkim je društvima također došlo do važnih transformacija ekonomske i političke vlasti, koje pokazuju, ili se čini da pokazuju analogne tendencije da se prevaziđu ili iz osnove modificiraju kapitalističke strukture. Prije nego što primijenimo naš model i provjerimo mogućnosti interpretacije, bilo bi korisno da pogledamo na koji bismo još način mogli prići fenomenu.

Razlikovat ćemo dvije vrste interpretacija. U prvom redu one koje prihvaćaju novu vladavinu klase (ili elite) ili novi model društva. Ovdje ponovno nalazimo branitelje ili klevetnike novih gazdi i njihove bipolarne ili stupnjevite modele. Tu su također i analize koje dopuštaju analogije između onoga što se događa na Istoku i na Zapadu pripisujući to jedinstvenom fenomenu⁷, kao i druge koje samo u "državnom socijalizmu" vide novu stvarnost koja se kvalitativno razlikuje od evolucije koja se odvija u kapitalističkim zemljama⁸.

U drugoj se kategoriji nalazi većina istraživača marksističke formacije (u prvoj grupi su marksisti vrlo rijetki i heterodoksní), vjerni ortodoksnom uvjerenju da nakon kapitalizma dolazi socijalizam, ali koji ipak tvrde da i na Istoku kao i na Zapadu postoje kapitalistič-

⁷ Na primjer, B. Rizzi, *Il collettivismo burocratico*, Imola 1967; J. Burnham, *The Managerial Revolution*, 1947; časopis *Socialisme ou Barbarie*.

⁸ Kao M. Đilas, *La nouvelle classe dirigeante*, Pariz 1957; K. Wittfogel, *Le despotismo oriental*, 1964.

ki sistemi (monopolistički kapitalizam, državni kapitalizam, odnosno, državni monopolistički kapitalizam). Drugi, bez imalo srama, tvrde da samo u Kini ili u Sovjetskom Savezu i Kini postoji socijalizam, a to znači besklasno društvo, ili klase koje nisu antagonističke, u svakom slučaju bez vladajuće klase. Birokracija je, u najboljem slučaju, koncentrirana u "aparatu". Za njih problem novih gazdi ne postoji, ne postoje novi gazde.

Neke analize, sheme ili definicije iz prve kategorije interpretacija, iako nas ne mogu apsolutno uvjeriti, pokazuju napor intelektualne lucidnosti, a osobito sistematsko prikupljanje podataka (ali isto tako i političkih sanjarija i kontrarevolucionarnih ideala). Naprotiv, u drugoj kategoriji nailazimo na titanske napore socio-ekonomske teologije (koji su zaslužili bolju svrhu) kako bi se stvarnost na silu ugurala u posvećene sheme, kako bi se dokazalo da u Sovjetskom Savezu ili u Kini nema gazdi ili, ako ih ima, da se radi o "funkcionarima kapitala", "državnoj buržoaziji", odnosno (s baroknom težinom) o "državnoj monopolističkoj birokratskoj buržoaziji". A na Zapadu? Na Zapadu ništa novo, radi se samo o oblicima, varijantama, sektorima buržoazije, odnosno samo buržoazije koja je malo pomiješana sa srednjim slojem.

U ovim analizama terminologija nije rezultat lijenosti rječnika, zbog koje bi se za nove stvari upotrebljavale stare ili malo izmijenjene riječi (kao što se za automobil u španjolskom upotrebljava riječ *coche* ili u engleskom kola s motorom), nego ona proizlazi iz uvjerenja da "stvari" (socijalne činjenice) nisu supstancijalno nove. Kad se govori o kapitalizmu, misli se na kapitalizam, a ne na novi oblik eksploatacije koji nazivamo kapitalizmom jer nam nedostaje odgovarajući termin. Kad se govori o buržoaziji, misli se baš na kapitalističku buržoaziju, a ne na novu vladajuću klasu koja se još uvijek naziva buržoazijom. Isti je slučaj i s terminima kapital, višak vrijednosti, nadnica, maksimizacija i tendencijalno opadanje profitne stope, itd. Ove pojmovne kategorije, primijenjene na stvarnost duboko različitu od one za koju su bile stvorene, predstavljaju prepreku a ne pomoć, budući da su, opterećene emocionalnim

intelektualnog vlasništva nad spoznajom koje je inherentno upravljanju velikim ekonomskim i političkim agregatima.

Prema Turenu¹⁴ "ako je mjerilo pripadnosti starim vladajućim klasama bilo vlasništvo, nova vladajuća klasa se definira, u prvom redu, spoznajama, a to znači nivoom obrazovanja. Treba, dakle, postaviti pitanje: postoji li viši nivo obrazovanja koje bi se razlikovalo od viših nivoa i stjecanje kojega bi predstavljalo sistem društvenog odabira?" On zatim odgovara: "Formiranje najvišeg nivoa je izvan kontrole specijalizirano profesorskog tijela, osiguravaju ga članovi elite, budući da im ta formacija osigurava pristup... Tako se stvara nova aristokracija i svijest o *raskidu* (podvukao A.B.) između nje i nižih stepenica u hijerarhiji... Tehnokracija je također i meritokracija koja kontrolira pristup u svoje redove kontrolirajući diplome. Ovaj je fenomen možda više naglašen u Francuskoj nego u drugim zemljama zbog toga što tehnokracija nalazi uporište u tradicijama starog državnog aparata i u važnosti koju su još uvijek zadržale velike škole i velika tijela. Međutim, ista tendencija se manifestira u svim velikim industrijskim zemljama, uključujući Sjedinjene Države, gdje se mnoga poznata sveučilišta pretvaraju gotovo u velike škole, koje primaju nove studente putem natjecaja."

14.

Polazeći od ovakve definicije tehnobirokracije, mogli bismo skicirati osnovnu tipologiju novih gospodara u zemljama razvijenog kapitalizma. Jasno je da takva klasifikacija ima ograničenja, čak i u općem obliku, zbog toga što se ti tipovi, te kategorije različito konkretizuju i određuju s obzirom na zemlje, političke forme, razinu ekonomskog razvoja, etničke, historijske karakteristike, itd. Imam na umu, prije svega, talijanski primjer jer ga najbolje poznajem i koji predstavlja posebne crte "nacionalnog puta" u tehnobirokraciji.

Na vrhu državne i para-državne administracije (ministarstva, socijalno osiguranje, itd.) nalazimo prvi tip tehnobirokrata. Na najvi-

do stvaranja domorodačke vladajuće klase koja je više tehno-kratska nego kapitalistička. Takozvane “nacionalne buržoazije” ne sačinjavaju samo buržui, odnosno kapitalisti, već u velikom dijelu i državni funkcioneri (a među njima vrlo često vojska ima odlučujuću funkciju) i lokalni rukovodioci multinacionalnih ili mješovitih poduzeća.

13.

Govoreći o novoj klasi više puta smo upotrijebili termine birokracija i tehnokracija. To su, po našem mišljenju, novi gazde: tehnokrati i birokrati, ili, još bolje, *tehnobirokrati*, ne samo zato što tehnokrati i birokrati pokazuju dosta klasnih sličnosti da bi se moglo obuhvatiti jednom jedinstvenom definicijom, već i stoga što se tehnokracija i birokracija mogu promatrati kao dva načina iste klasne vladavine, dva načina upravljanja moći, dva načina donošenja odluke koji koegzistiraju na različitim razinama u različitim funkcionalnim artikulacijama vladajuće klase, ali od kojih jedna može nadvladati drugu samo u graničnim slučajevima (kao u slučaju dviju kategorija razvijenog kapitalizma, državne birokracije i tehnokracije u privatnim poduzećima). Termin tehnobirokracija dobro izražava, osim toga, posebnu prirodu nove forme koju je preuzela birokracija, stara društvena grupa što se tiče njezine moći, transformirajući se u industrijskim i postindustrijskim društvima.

Tehnobirokracija se javlja u sferi intelektualnog rada koji odgovara vodećim funkcijama u hijerarhijskoj podjeli društvenog rada, u društvima u kojima su procesi proizvodnje i distribucije kao i centralizirani društveni mehanizam vrlo složeni. Za upravljanje tim složenim mehanizmom potrebne su tehničke sposobnosti (u širem smislu) koje vladajućoj društvenoj grupi daju poseban prizvuk. Ta grupa izvodi svoju moć, privilegije i klasne povlastice iz neke vrste

¹⁴ A. Touraine, *La societe post-industrielle*, Pariz 1969, str.74 i dalje.

značenjima a bez heurističke vrijednosti, opasno sklone ideološkoj mistifikaciji koja prikriva novu vladavinu.

Najgore analize iz ove kategorije dolaze iz pera službenih ideologa iz država koje se smatraju socijalističkima; one najrazumnije potječu od nedogmatskih zapadnih marksista (npr. T. B. Boto-mor; najteže se mogu probaviti analize više ili manje maoističkih marksista-lenjinista, npr. Pulancas). Preostalo je malo trockističkih interpretacija. Citirat ćemo kao kuriozitet formulu zakašnjelog trockiste Navilja⁹: u Sovjetskom Savezu (državni socijalizam) postoji samo jedna klasa proizvođača, to su najamni radnici, podijeljena na “potklase ili slojeve ili posebne kategorije u kojima se nejednakost prihoda sve više očituje, stvarajući opozicije i proturječnosti i uspostavljajući sistem recipročne eksploatacije”(?), a postoji i “država koja dominira”, birokracija. Ostavimo li po strani neobičnost “recipročne eksploatacije” i artikulacije između klase i države, i ovdje u grubim crtama nalazimo shemu sa stupnjevima i vladajućom elitom.

8.

Na marginama trockizma, u vrijeme kad je bila živa debata o prirodi Sovjetskog Saveza (1930), sazrela je analiza Bruna Ricija, koju je iznio najprije u *Birokratizaciji svijeta*¹⁰, a zatim razvio i obogatio u kasnijim radovima. Rici polazi od konstatacije da u Sovjetskom Savezu više nema kapitalizma, ali je također očito da nema ni socijalizma. U birokraciji vidi novu vladajuću klasu koja je zamijenila kapitaliste i uspostavila novi društveno-ekonomski sistem eksploatacije koji se temelji na novim proizvodnim odnosima. On zatim širi područje promatranja na nacističke i fašističke režime i nalazi uvjerljive elemente sličnosti sa “sovjetskim” strukturama, ne samo na impresionističkoj razini diktature kao političke forme, nego i na razini ekonomije i klasnih odnosa. Rici također nalazi analogije

⁹ u *Bureaucratie et revolution*, Pariz 1972.

¹⁰ Ponovno izdanje, Pariz 1976.

u razvoju američkog New Deala te izvodi kompleksnu shemu razrade i uspostavljanja nove klasne vladavine, a njezin najsavršeniji oblik je “birokratski kolektivizam” u Sovjetskom Savezu. U ovom novom sistemu Rici najprije vidi napredak, prelaznu fazu između kapitalizma i socijalizma, a birokraciju smatra posljednjom vladajućom klasom, dodatnom etapom koju treba pridodati Marksovoj historijskoj dijalektici. Već u toku pisanja *Birokratizacija svijeta*, a još više u kasnijim radovima, promatrat će birokratski kolektivizam kao regresivni fenomen i u njemu će pronaći elemente slične feudalizmu. Trocki će Ricijevim tezama suprotstaviti malo uvjerljivu kritiku (ili s malo uvjerenja). Ricijeve teze neće imati odjeka ni u trockističkim sredinama, niti općenito među marksistima - uz značajni izuzetak grupe *Socijalizam ili barbarstvo* a još manje u akademskim krugovima. Tek su nedavno ponovno bile otkrivene.

9.

Ricijeva analiza i njezino kasno otkrivanje imaju za nas simboličku vrijednost. Ovdje vidimo kako je zdrav razum, povezan s tvrdokornim antikonformizmom i ponekad genijalnom intuicijom, bio plodniji od akademske erudicije. Dobra lekcija profesionalnim intelektualcima. Međutim, Ricijevo djelo pokazuje i granice socijalne teorije koja teži općenitosti, a usmjerena je samo na ekonomske aspekte društvene vlasti. Isključivo posvećivanje pažnje proučavanju proizvodnih odnosa navodi ga, s jedne strane, na originalno “ponovno čitanje” predkapitalističkih društava, ali i na neobične formulacije o “socijalističkom poduzeću” te, što se tiče birokratskog kolektivizma, do očite, iako nesvjesne, unutarnje proturječnosti budući da u vladajuću klasu uključuje političku birokraciju a ne rukovodioce poduzeća. Osim toga, ovakvo ekonomsko gledanje priječi širi uvid u problem. Na primjer, managerima velikih kapitalističkih poduzeća odriče osobine “novih gazdi”.

S druge strane, naša definicija klasne strukture koja se temelji na vlasti bolje omogućava opći uvid u fenomen novih gazdi, ka-

rarhijsku piramidu države. Izbori koje “predstavlja” Parlament na institucionaliziranoj političkoj sceni vrši se na vrhu te piramide više nego među upraviteljima velikih javnih i privatnih finansija, političkim i sindikalnim vođama.

Ova evolucija političke moći osjeća se i u kompleksnosti i množini funkcija koje vrši država u razvijenom kapitalizmu; vidljiva je i u totalitarnim tendencijama kapitalističkih država, kao posljedici potrebe za kontrolom i integracijom u nove institucije centrifugalnih sila koje izaziva gigantizam, mehanizacija i državno uplitanje u začaranom krugu koji umnožava kompetencije, broj i moć tehnobirokrata.

12.

Na pola puta između industrijskih zemalja razvijenog kapitalizma i postkapitalističkih zemalja, što se tiče socijalnih struktura i ekonomskih mehanizama, nalazi se većina afričkih, azijskih i latinoameričkih država, “nerazvijenih” zemalja ili “zemalja u razvoju”.

Politički oblici u ovim zemljama vrlo su različiti i variraju od parlamentarne demokracije do diktature (vojne ili jednopartijske), a ova druga je mnogo češća. Ideološke boje idu od desne do lijeve. Njihovo mjesto u igri međunarodne ravnoteže je ponekad “neutralno”, međutim mnogobrojni izuzeci pokazuju veću ili manju ovisnost o američkom ili ruskom bloku. Ekonomske strukture su pomiješane; od pretežnog utjecaja elemenata razvijenog kapitalizma - zbog prisustva multinacionalnih kompanija sjeverno-američkog ili evropskog kapitala - do postkapitalističkih elemenata na jugoslavenski način. Iza ove raznolikosti oblika skriva se jedna stvarnost: napori Trećeg svijeta da se oslobodi eksploatacije u međunarodnim dimenzijama.

Osnovna uloga države je u toj težnji: nacionalni ekonomski razvoj se temelji prvenstveno na državnom kapitalu, ili na mješovitim udruženjima (sa državnim i stranim kapitalom) i putem nacionalizacije stranih poduzeća. Prirodno je da takav način razvoja dovodi

djeluje na međunarodnom nivou. Cjelokupni proces proizvodnje i distribucije je dosegao takav stupanj kompleksnosti da ga samo upravno osoblje može kontrolirati i koordinirati.

Što se tiče države, ona u zemljama razvijenog kapitalizma vrši mnoge druge funkcije osim običnog posredovanja ili zaštite interesa buržoazije. Ona, na prvom mjestu, posjeduje, direktno ili indirektno, zatvorenu mrežu industrija i usluga u ključnim sektorima. Osim toga, ona regulira, kontrolira, koordinira i sve više planira djelatnost poduzeća pomoću zakonskih sredstava intervencije, fiskalne politike, kredita, itd. Država je već odavno glavni klijent velikog dijela privatnog sektora.

Državna intervencija u ekonomiji nije novina u kapitalizmu. Država je podržavala i pomagala prve korake kapitalizma i slijedila njegov razvoj. K tome će sve veći intezitet i sveprisutnost države u ekonomiji i razvoj društvenih usluga promijeniti značaj tog prisustva. Kad 30-50% bruto nacionalnog proizvoda razvijenih kapitalističkih zemalja bude apsorbirala javna administracija, moći ćemo reći da je kvantitet prešao u kvalitet.

Država se, pod izlikom zaštite kapitalističkih interesa, transformirala u privilegirani centar za formiranje nove vladajuće klase, koncentrirajući u sebi (na najvišoj razini hijerarhije), važni i rastući dio ekonomske moći koja se miješa s političkom moći. A politička moć postepeno gubi svoj podređeni položaj. Dok u privatnim preduzećima tehnobirokracija napreduje, u javnim poduzećima i državnom aparatu tehnokrati i birokrati sve manje izražavaju interese starih gazdi, a sve više svoje vlastite.

Slijedeći ovu istu orijentaciju, efektivna politička moć zakonodavnih skupština i izvršnih organa prelazi u administrativnu upravu. Većina razvijenih kapitalističkih zemalja ima demokratsku parlamentarnu strukturu, ali ni u jednoj od njih Parlament, formalno sjedište vrhovne narodne vlasti, ne upravlja stvarno državom. Moć države je stalna i nju vrši određeni broj institucija koje su izvan izbornih fluktuacija: ove organizme treba ispitati kako bi se otkrilo gdje leži stvarna moć. Svaki od ovih organizama reproducira hije-

ko u postkapitalističkim društvima tako i u zemljama razvijenog kapitalizma¹¹, - to jest, gledište u kojem su pomiješani ili se miješaju, ekonomsko i političko po kojem razlikovanje baze i nadgradnje pripada prevaziđenom pojmovnom aparatu.

10.

U postkapitalističkim društvima lako možemo identificirati društveno-ekonomsku strukturu koja odgovara neosporenoj klasnoj vladavini novih gospodara¹². Iako u nekim aspektima pokazuju razlike, osnovne crte su im zajedničke. Država apsorbira sve društvene funkcije, društvena hijerarhija se stapa s državnom hijerarhijom, a vladajuća klasa s državnim aparatom. Državno vlasništvo je zamijenilo privatno vlasništvo nad sredstvima za proizvodnju: državne gazde su ih prisvojile kolektivno, kao klasa, kao što su prisvojili "sredstva prisile" (vojsku i aparat represije) i "sredstva potrošnje" (kontrola i distribucija dobara i usluga)¹³.

Kao klasa, nove gazde otimaju društveni višak rada pomoću kompleksnog mehanizma planifikacije (koja fiksira sve vrijednosti u krugu proizvodnja-distribucija-potrošnja) te ga individualno prisvajaju u obliku privilegija: ne samo u obliku visokih plaća, nego najviše u obliku polu-besplatnih i ekskluzivnih potrošnih dobara kao što su luksuzni stanovi, kuće za odmor, posebne trgovine, putovanja u inozemstvo, osigurano visoko obrazovanje za djecu, itd. Ako to želimo izreći brojčano, prema nekim analitičarima Sovjetskog Saveza, ove privilegije uvećavaju službene plaće od 50-100% (ovome treba dodati i poluslužbene dodatne naknade). Ako pomislimo da razlika između plaća s dna ljestvice i službenog bogaće-

¹¹ "Postkapitalističke" zemlje su zemlje "državnog socijalizma". Termin razvijeni kapitalizam (talijanski: tardo-capitalismo) ne treba shvatiti u progresističkom smislu.

¹² U ovom odlomku i u dva slijedeća citiramo *Un programme anarchiste*, op. cit.

¹³ Prema distinkciji S. Ossowskoga u: *Struttura di classe e coscienza sociale*, Torino 1966. (za talijanski prijevod).

nja visokih funkcionera aparata odgovara raskoraku koji postoji u zemljama razvijenog kapitalizma, vidjet ćemo da lakomost novih gospodara (njihova potrošnja društvenog viška) nije manja od lakomosti starih gospodara, uprkos prividnoj strogosti njihovih običaja.

“Namjenski troškovi” su važni ne samo zato što predstavljaju prikrivene prihode, već i stoga što novim gazdama pridaju “državnu” konotaciju (klase koja koristi institucionalizirane povlastice). Druga karakteristika je *Nomenklatura*, a to je polutajna lista visokih funkcija (250 000 ?) na koje se u Sovjetskom Savezu dolazi samo po odredbi visokih partijskih organa i koje odgovaraju funkcijama vladajuće klase, funkcijama vlasti. U ovu klasu se ulazi samo kooptacijom, materijalnim i formalnim prelaskom preko klasnih barijera između posredničkih društvenih uloga (srednji sloj) i uloga u kojima se donose odluke. U *Nomenklaturu* ulaze tehnokrati iz glavnih poduzeća i industrijskih kompleksa, visoki funkcioneri državne administracije, visoki vojni i policijski dostojanstvenici, i, naravno, partijski rukovodioci koji čine najviši sloj, elitu vladajuće klase.

Partija ima temeljnu ulogu u postkapitalističkim strukturama. Partija, koja u Sovjetskom Savezu obuhvaća oko 10% populacije, vertikalno presijeca društvo od srednje i niže razine pa do vrha, uz izuzetak najnižih društvenih slojeva, po hijerarhiji koja je superponirana državnoj, kao crkva u državi. Na najvišoj razini ove se dve hijerarhije miješaju. Ispod tehno-birokratske klase i sloja “srednje klase” - službenika, tehničara, stručnjaka, umjetnika - dolazi velika većina eksploatiranih, gradskih i seoskih manuelnih radnika, modernih državnih robova, kojima su uskraćene jedine ekonomske slobode koje kapitalizam dopušta proleterima: sloboda da se radna snaga proda onome koji najviše nudi i mogućnost da se s drugovima bori protiv eksploatacije kako bi postigli podnošljivije uvjete života i rada.

Osovina ekonomske strukture je planifikacija koja zauzima mjesto tržišta proizvoda i radne snage. Planom se ne određuje samo kva-

liteta i kvantiteta proizvoda, već i investicije, cijene i plaće, sasvim izvan tržišnog mehanizma. Plaća, novac, itd., imaju dakle, posve drugačije značenje nego u tržišnom kapitalističkom sistemu: terminologija ostaje, ali su odnosi koje ona pokriva drukčiji.

11.

U proučavanju klasne strukture zemalja “razvijenog kapitalizma”, na vrhu hijerarhijske podjele društvenog rada, pored uloge kapitalista, nalazimo i uloge tehnokratskog i birokratskog tipa, slične ulozi vladajuće klase u postkapitalističkim zemljama. Kako u vladajućoj klasi, tako i u vodećoj eliti, miješaju se stari i novi gospodari i dijele vodeće društvene funkcije u ekonomskoj i političkoj sferi, odnosno u intermedijarnoj političko-ekonomskoj sferi koja postaje sve važnija.

Ovaj je fenomen doživio najveći impuls u dvadesetim i tridesetim godinama, osobito nakon teške krize kapitalizma koja je označila kvalitativni i kvantitativni skok u državnim intervencijama u ekonomiji. Ovaj se fenomen razvio i unutar samih velikih kapitalističkih poduzeća. Sve veće usitnjavanje vlasništva putem akcija oduzelo je moć odlučivanja velikoj većini kapitalističkih akcionara, a naročito izuzetna kompleksnost problema upravljanja i kompetencija koje oni podrazumijevaju prenosi na managere kontrolu ekonomskih mehanizama, smanjujući proporcionalno čak i moć vlasnika velikih akcija, osim u slučaju kad su ovi istovremeno i kapitalisti i manageri, objedinjujući karakteristike i privilegije starih i novih gazdi, kao što je to često slučaj u prelaznim fazama.

Dijeljenje kapitalističkog dvojstva vlasništvo/kontrola je sve jasnije: vlasnici su gospodari interesa poduzeća, ali manageri vrše, de facto i de jure (preko punomoći) ekonomsku upravu. Pravno vlasništvo nad sredstvima za proizvodnju, iako garantira izvor privilegiranih prihoda, ne znači automatski i ekonomsko vlasništvo. Još je očitija nezavisnost managera u multinacionalnim društvima. Gotovo da i ne postoji vlast akcionara nad “njihovim” poduzećem koje